

УДК 316:314.72

О. Ф. Стаднік
Т. М. Іванець
О. В. Істомін

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ПРИЙМАЮЧИМИ ГРОМАДАМИ ВПО В МЕЖАХ МІГРАЦІЙНИХ ХВИЛЬ 2014 ТА 2022 РОКІВ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено аналізу особливостей сприйняття приймаючими громадами ВПО, які переселилися після 2014 року та після 2022 року. Досліджено географію вимушеної міграції (як географію походження ВПО, так і географію приймаючих громад), відмінності у сприйнятті вимушених мігрантів під час різних хвиль переселення. Виявлено, що найбільш лояльно до переселенців 2014 року ставилися у центральних та східних областях (регіони, куди перемістилася переважна більшість ВПО), найгірше ставлення було зафіксовано в м. Київ, більш позитивно ставилися до ВПО ті представники приймаючих громад, які мали знайомих, друзів або родичів серед вимушених переселенців. Відзначено, що у 2022 році після початку повномасштабного вторгнення географія внутрішніх переміщень розширилася, ставлення до ВПО у всіх регіонах країни було приблизно однаковим – більшість представників приймаючих громад відносилися до вимушених переселенців позитивно, загальний рівень негативного ставлення до ВПО був набагато нижчим, ніж у 2014 році, більше ніж 75% респондентів з приймаючих громад вказували готовність співпрацювати з ВПО. При цьому було виявлено, що відношення до ВПО різнилося в залежності від регіону їх походження: найкраще ставлення було до переселенців з Запорізької та Херсонської областей, гірше до переселенців з Криму, найбільш негативне до тих, хто виїхав з так званих ДНР та ЛНР. Проаналізовано об'єктивні причини негативного ставлення до ВПО в громадах та ті причини, що пов'язані зі стереотипами. Визначено основні стереотипи, які існують щодо сприйняття ВПО, та виокремлено спільні та відмінні стереотипи, через які сприймаються ВПО 2014 та 2022 років. Відзначено, що найчастіше негативні стереотипи продовжують використовуватися щодо людей зі сходу України.

Ключові слова: ВПО, приймаючі громади, міграція, стереотипи, адаптація, інтеграція

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-26-86-93

Постановка проблеми. Російська агресія, яка була розпочата у 2014 році на сході України та перейшла у стадію повномасштабної війни у лютому 2022 року, запустила процес активних міграційних процесів на українській території. Подібні переміщення актуалізували питання пристосування вимушених мігрантів до нових умов та налагодження конструктивних взаємовідносин між ВПО та приймаючими громадами. Треба відзначити, що потоки вимушених мігрантів у 2014 році та 2022 році відрізнялися не лише масштабами та географією (як місць походження ВПО, так і приймаючих громад), але й особливістю ставлення до ВПО з боку місцевого населення, характерними стереотипами, через призму яких місцеві сприймали вимушених переселенців. Враховуючи, що на сьогодні в умовах активних воєнних дій та тимчасової окупації значної частини українських земель процеси внутрішніх переміщень тривають, питання взаємодії ВПО та приймаючих громад залишається на порядку денному.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Враховуючи актуальність питань, пов'язаних з внутрішніми переміщеннями, їм приділяли увагу багато дослідників. Підходи до визначення правового статусу ВПО, її прав та обов'язків, нормативно-правове регулювання статусу ВПО в українському законодавстві вивчали К. Гожда, О. Рекотова, О. Ісаєва, Н. Кульчицький. Сутність феномену ВПО, сприйняття ВПО в сучасних реаліях аналізували М. Закіров, М. Малиха. Особливості взаємодії ВПО та представників приймаючих громад вивчала О. Балакірева, яким чином на ці процеси вплинув військовий стан та повномасштабне російське вторгнення аналізував Л. Олійник. Інтеграцію ВПО в приймаючі громади досліджували А. Дяченко, О. Новікова, В. Антонюк, О. Панькова. Проблеми ідентичності ВПО та її збереження в умовах пристосування та адаптації до нових громад вивчали О. Газізова, Т. Іванець. Однак, не дивлячись на ґрунтовний науковий доробок, на сьогодні відсутні дослідження, присвячені порівняльному аналізу сприйняття ВПО 2014 та 2022 років, що важливо для подальшого дослідження питань, пов'язаних з інтеграцією та адаптацією вимушених мігрантів до приймаючих громад.

Метою статті є визначення особливостей сприйняття приймаючими громадами ВПО з міграційних хвиль 2014 року та 2022 року на основі компаративного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Внутрішні переміщення після анексії Криму та початку збройного конфлікту на Сході України торкнулися, перш за все, мешканців східних областей (Донецька та Луганська) та автономної республіки Крим. Більшість з них намагалася мігрувати якомога ближче від власного дому: тобто на сході ВПО переміщувалися до неокупованих частин Донецької та Луганської областей, в Дніпропетровську та Харківську області; з Криму переїздили переважним чином в південний регіон – Миколаївська, Херсонська, Одеська області.

Відношення до ВПО різнилося в залежності від тієї області, куди вони переселилися. Відповідно до результатів опитування, проведеного ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» за технічної підтримки Фонду народонаселення ООН в Україні (грудень 2014 – січень 2015 років) було відзначено, що найбільш позитивно до ВПО ставилися саме в центральних регіонах України, респонденти, які переселилися в західні області та неокуповані регіони Донецької та Луганської областей відзначали більш негативне ставлення до себе. На питання, чи готові представники приймаючих громад надати допомогу, коли це потрібно, найбільше позитивних відповідей було отримано від тих, хто проживав в центральних областях (88,4%), нижчим цей показник був у східних (73,3%) та північних (75, 8%) областях. Найнижчий рівень готовності надати підтримку було відзначено на заході (31%) та на неокупованих територіях Донецької та Луганської областей (53,8%) (Балакірева, ред., 2016).

Схожою виявилася ситуація і з довірою ВПО до представників приймаючих громад. На питання «Чи я довіряю представникам тієї громади, де я проживаю» стверджувальну відповідь надали 93% ВПО, які проживали в центрі, в проміжку від 72% до 77% ВПО, які проживали на півдні, півночі та сході; і лише 55% тих, хто проживав на неокупованих частинах Донецької та Луганської областей та 17% тих, хто проживав в західних областях. Водночас опитування представників приймаючих громад (органи державної влади, громадські організації, представники бізнесу та звичайні громадяни) в великих містах у різних регіонах України (Київ, Харків, Херсон, Вінниця, Львів) продемонструвало, що приймаючі громади переважним чином ставляться до ВПО або нейтрально, або позитивно (81% респондентів). Самі ВПО у тих самих міста в 75% випадків також заявили, що не відчувають негативного ставлення або дискримінації (Балакірева, ред., 2016).

Дослідження в рамках проєкту «Покращення комунікації спільнот, що постраждали від військового конфлікту, та їхніх зав'язків із внутрішньо переміщеними

особами (ВПО) в Україні», яке було проведене у липні-серпні 2016 року Київським міжнародним інститутом соціології продемонструвало, що переважна більшість представників приймаючих громад ставилося до ВПО позитивно або нейтрально (скоріш добре – 27%, дуже добре – 16%, нейтрально – 44%), лише 5% виказали негативне ставлення. Треба відзначити, що на цьому етапі було помічено, що найвищий показник позитивного відношення до ВПО вже відзначався саме на неокупованих територіях Донецької та Луганської області (56%) та на Сході (52%). У Центрі до ВПО позитивно ставилося 39%, на Півночі – 37%, на Півдні – 26%, на Заході – 25%. Київ продемонстрував падіння рівня позитивного ставлення до ВПО (лише 12% респондентів ставилися позитивно та 65% нейтрально), тут також було зафіксовано найвищий рівень негативного ставлення до ВПО по всій Україні – 14% (Київський міжнародний інститут соціології, 2016).

В рамках дослідження була відзначена залежність у ставленні до ВПО від наявності друзів та родичів у цій групі. Ті респонденти, хто мав серед ВПО родичів, друзів, гарних знайомих, краще до них відносився – 66% таких опитуваних заявило про хороше ставлення до ВПО. Серед тих опитуваних, які ніколи не спілкувалися з ВПО, позитивне ставлення до них виказали лише 31%. Відношення до переселенців демонструє і відповідь на питання «Чи відповідальні ВПО за те, що з ними сталося» – 64% респондентів на це питання відповіло, що ВПО лише являються заручниками обставин, 27% вважають, що ВПО частково відповідальні за те, що трапилося на Сході України (Київський міжнародний інститут соціології, 2016).

Початок повномасштабного вторгнення актуалізував проблему вимушеної міграції в Україні. За результатами опитування, проведеного на початку повномасштабного вторгнення (12-17 травня 2022 року), було відзначено, що 61% респондентів з приймаючих громад позитивно та зі співчуттям ставилися до вимушених переселенців, 25% заявило, що не проводять різницю між ВПО та місцевими жителями, і лише 5% ставилося до ВПО з негативом (Info Sapiens, 2022).

Особливих регіональних відмінностей в межах цієї хвилі вимушеної міграції не було зафіксовано – позитивне ставлення до ВПО демонстрували в центральних областях 66% респондентів, в західних – 63%, в північних – 60%, в східних – 55%, в південних – 53%, в Києві – 59%. Найвищий рівень негативного сприйняття ВПО було зафіксовано в центральних регіонах (7%) та західних регіонах (9%). Тобто як найвищий рівень позитивного ставлення до ВПО, так і найвищий рівень негативного ставлення до ВПО було зафіксовано саме в тих областях, куди перемістилася найбільша кількість внутрішніх переселенців 2022 року. Але загалом рівень негативного ставлення був значно нижчим, ніж у хвилю вимушеного переселення 2014 року (Info Sapiens, 2022).

Результати опитування 2023 року продемонстрували готовність представників приймаючих громад працювати у напрямку інтеграції внутрішньо переміщених осіб: 75% опитаних з приймаючих громад заявляли, що готові співпрацювати з ВПО, і лише 19% хоча і погоджувалися з тим, щоб ВПО були частиною громади, але водночас не були готові з ними взаємодіяти. Щодо наявного напруження між місцевими та ВПО, то 58% представників приймаючих громад зазначило, що його немає або майже немає. З цим твердженням згодні 69% ВПО 2014 року та 65% ВПО 2022 року. Найбільший відсоток лояльності щодо ВПО зафіксовано у приймаючих громадах Дніпровської, Київської, Черкаської, Ужгородської областей, найменша лояльність відзначена в Хмельницькій, Львівській, Тернопільській областях (Єднання заради дії, 2023).

Відповідно до соціологічного опитування «Уявлення про патріотизм та майбутнє України», яке провела до Дня Незалежності група Рейтинг (16-20 серпня 2023 року), позитивне та тепле відношення до ВПО мають 85% українців, нейтрально відносяться 10%, негативно – 5%. При чому було відзначено різне відношення до ВПО з різних

регіонів. Найкраще ставлення зафіксовано по відношенню до вимушених переселенців з Запорізької та Херсонської області: 83% респондентів ставилися позитивно, 11% нейтрально, 5 % холодно. Гіршим було ставлення до переселенців з Криму: 46% позитивно; 23% нейтрально; 31% холодно. Найбільш негативно сприймалися ВПО з так званих ДНР та ЛНР: до них позитивно ставиться лише 22% респондентів; нейтрально 18% та холодно 59%. (Соціологічна група «Рейтинг», 2023)

Треба зазначити, що причини негативного ставлення до переселенців обумовлені як об'єктивними факторами, так і наявними в суспільстві стереотипами. При чому, ці стереотипи різняться щодо переселенців 2014 року та 2022 року.

Переселенці 2014 року стикалися з упередженим ставленням переважним чином за такими напрямками: пошук роботи (28% респондентів стикалися самі, у 31% стикалися знайомі); пошук та оренда житла (38% респондентів стикалися самі, у 34% стикалися знайомі). Серед проявів упередженого ставлення можна також відзначити ціннісні проблеми, прояви агресії, недовірливе ставлення з боку нових колег та однокласників (Львівська область); дискримінація при прийомі на роботу та оренді житла – майже половині респондентів відмовляли або збільшували оренду, коли дізнавалися, що вони з Донецької чи Луганської областей (Київська область); сприйняття як сепаратистів, з острахом, як людей, що вважають, ніби їм всі винні (Запорізька область); затягування з оформленням документів, відмова у роботі, упереджене ставлення на роботі, відмова від здачі житла (Харківська область); проблеми з пошуком житла (Херсонська область) (Київський міжнародний інститут соціології, 2016). Таким чином, негативне ставлення до ВПО, перш за все, витікало з розуміння того, що вони створюють додаткове навантаження на інфраструктуру, зокрема забирають робочі місця; являються представниками багатих регіонів, тому мають статки та краще фінансове положення, ніж представники приймаючої громади (як аргумент завищеної орендної плати), є винуватцями подій на Сході України (сепаратисти, прихильники «руського миру» тощо) (Балакірева, ред. 2016).

Однак сприйняття ВПО було пов'язано не лише з об'єктивними фактами, але й наявними соціальними стереотипами щодо представників певних регіонів та наявних регіональних розбіжностей. Ці стереотипи в контексті сприйняття ВПО було досліджено в рамках соціологічного дослідження, яке проводилося в межах проекту «Сприяння діалогу і примиренню в регіонах України» в 10 великих українських містах. В рамках дослідження було виявлено шість основних блоків стереотипів щодо ВПО 2014 року. Перший блок – ВПО є чужими за духом (вони чужі тим громадам, які їх прийняли, не мають бажання інтегруватися, паразитують на місцевих жителях, зверхні, агресивні до місцевих жителів та їх традицій, являються більш заможними, не хочуть працювати, є прихильниками попереднього режиму). Другий блок – ВПО перебувають під впливом російської пропаганди та російських цінностей (вірять російським ЗМІ, міфам про фашистів та страшних бандерівців, вважають, що їх міста обстрілювали Збройні Сили України, а їх самих переслідують за російську мову). Третій блок – ВПО не поважають українську мову та культуру (негативно ставляться до української мови, не знають та не бажають її знати, налаштовані проти українських цінностей, не поважають українську символіку та героїв, виступають проти Революції гідності та проти Збройних Сил України). Блок чотири – ВПО є носіями ворожих цінностей (прихильники «руського миру», хочуть бути з Росією, бажають повернутися в СРСР, проти інтеграції до ЄС). Блок п'ять – ВПО винні у початку війни (винуваті у анексії Криму та війні на Донбасі, не хотіли відстоювати свої міста, не хочуть відвоювати свою землю, ховаються за спинами інших, не планують повертатися). Блок шість – ВПО морально та фізично підтримують ворога (виступають за Путіна, підтримують ДНР і ЛНР, беруть участь у війні на боці сепаратистів) (Балакірева, ред. 2016).

Дослідження, проведене організацією «Крим SOS», також виявило ряд стереотипів щодо ВПО, які були поширені в приймаючих громадах: підтримують сепаратистів в Донецькій та Луганській областях; забирають соціальні блага у місцевих (робота, житло), являються утриманцями, які збільшують навантаження на місцеві бюджети; не хочуть працювати, бо мають більші статки, ніж представники приймаючих громад, але претендують на державну допомогу; чоловіки не хочуть захищати свої домівки, а ховаються за спину інших (особливо цей стереотип поширений в тих областях, де було відзначено високі рівні мобілізації – Львівська та Вінницька) (Балакірева, ред., 2016).

Після початку повномасштабного вторгнення відбулися певні трансформації у причинах та мотивах негативного ставлення до ВПО з боку представників приймаючих громад. Найбільший відсоток респондентів в якості основної причини негативного ставлення до ВПО зазначили той факт, що переселенці активно відпочивають, відвідують розважальні заклади в нових місцях проживання, не зважаючи на те, що йде війна (58%). Крім цього, до найбільш популярних причин негативного ставлення до переселенців можна віднести наступні: небажання ВПО працювати (48%), невдячність за надану допомогу (48%), отримання матеріальної допомоги переселенцями, які мають високий рівень матеріального достатку – вищий ніж у місцевих жителів, які на допомогу претендувати не можуть (47%), незнання української мови та не бажання її вчити (48%) (Info Sapiens, 2022)

Треба відзначити, що не дивлячись на те, що в умовах повномасштабного вторгнення змінилася географія ВПО (внутрішні переселенці 2022 року – це не лише вихідці зі східних областей, але й представники північних та південних регіонів, Києва), найчастіше негативні стереотипи продовжують використовуватися стосовно людей зі сходу України. Особлива недовіра відзначається стосовно людей з донецькими та луганськими номерами, не дивлячись на те, що тимчасово окуповані громади існують і в Запорізькій, і в Херсонській областях. Серед стереотипів щодо ВПО цієї хвили можна відзначити наступні: небажання переселенців зі східних областей воювати в ЗСУ, захищати свою землю; відсутність бажання працювати, прагнення жити лише за рахунок гуманітарної допомоги та виплат; наявність крутих машин та високих статків; погане ставлення до орендованого житла; невміння та, головне, небажання говорити українською. Серед представників приймаючих громад вкоріненим є страх, що російськомовні ВПО приведуть за собою війну (Росія тепер почне «звільняти» ті регіони, куди російськомовні переселилися) (Єсіна, 2023).

Висновок. Таким чином, порівнюючи ставлення до ВПО різних років, ми дійшли наступних висновків. Найбільш лояльно до переселенців 2014 року ставилися у центральних та східних областях – регіонах, куди перемістилася переважна більшість ВПО, при цьому більш позитивне відношення було з боку тих представників приймаючих громад, які мали знайомих, друзів або родичів серед вимушених переселенців. Найвищий показник негативного ставлення до ВПО було зафіксовано в м.Київ (відмова в прийомі на роботу, в здачі житла в оренду, завищені ціни на оренду), що можна пояснити тим, що ВПО, з одного боку, створювали конкуренцію місцевим, з іншого, сприймалися як лояльні до попереднього режиму, від якого всі намагалися якомога швидше відхреститися (Донбас дорівнює Янукович, тому з вихідцями з цього регіону краще не мати справу).

Характерною рисою ВПО 2022 року стало те, що вони походили з самих різних регіонів України, тому особливих регіональних відмінностей щодо ставлення до вимушених переселенців в умовах повномасштабного вторгнення не було відзначено: більшість представників приймаючих громад у всіх регіонах країни ставилися до ВПО позитивно. Загальний рівень негативного ставлення був набагато нижчим, ніж у 2014 році.

Особливістю сприйняття ВПО цієї хвили було те, що відзначалося різне відношення в приймаючих громадах в залежності від того, з якого регіону походить ВПО: найкраще ставлення було до переселенців з запорізької та херсонської області, гірше до переселенців з Криму, найбільш негативне до тих, хто виїхав з так званих ДНР та ЛНР. При цьому, було відзначено, що більшість представників приймаючих громад була налаштована на інтеграцію ВПО та була готова з ними співпрацювати (75% респондентів).

Загалом, негативне ставлення до ВПО обумовлене як об'єктивними факторами (створюють додаткове навантаження на інфраструктуру та місцевий бюджет, забирають робочі місця у місцевих, місця у дитячих садочках тощо), так і наявними стереотипами: ВПО чужі для громади та не хочуть до неї інтегруватися; являються прихильниками «руського миру» та носіями його цінностей; перебувають під впливом російської пропаганди; не поважають, не знають та не бажають знати українську мову та культуру; винні у початку війни та підтримують ворога; не хочуть захищати свою землю; не бажають працювати та являються утриманцями. У 2022 році зазначені стереотипи доповнилися наступними: багаті, але претендують на допомогу; невдячні; розважаються та насолоджуються життям, поки інші захищають українську землю. При цьому треба зазначити, що всі ці негативні стереотипи найчастіше використовуються щодо ВПО, які є вихідцями з Донецької та Луганської областей (особливо територій так званих ДНР та ЛНР),

Перспективи подальшого вивчення. В умовах продовження активних воєнних дій тривають подальші процеси вимушеного переміщення українців у напрямку від найбільш небезпечних або тимчасово окупованих територій до територій, які можна умовно назвати безпечними. Сьогодні кількість ВПО вже досягає безпрецедентних масштабів, тому питання їх адаптації та пристосування на новому місці є одним з пріоритетних питань на порядку денному як державних структур, так і інститутів громадянського суспільства, бо від цього залежить відновлення стабільного розвитку всіх сфер суспільного життя країни. Саме тому проблема взаємодії ВПО та приймаючих громад, створення умов та механізмів для інтеграції переселенці в нові громади, попередження та вирішення можливих конфліктів вимагає подальших наукових досліджень.

Бібліографічний список

- Info Sapiens, 2022. *61% українців ставляться до вимушених переселенців позитивно та співчутливо, але 5% – негативно* [онлайн] 06 червня. Доступно: <<https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=232>> [Дата звернення 28 жовтня 2023].
- Балакірева, Л.І., ред. 2016. *Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь*. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». [онлайн]. Доступно: <<http://ief.org.ua/docs/sr/295.pdf>> [Дата звернення 28 жовтня 2023].
- Єднання заради дії, 2023. *Ставлення, виклики та можливості інтеграції ВПО у вибрані приймаючі громади* [онлайн]. Доступно: <<https://yednanniazaradydii.org.ua/rezultaty-doslidzhennia-stavlennia-vyklyku-ta-mozhlyvosti-intehratsii-vpo/>> [Дата звернення 28 жовтня 2023].
- Єсіна, Н., 2023. «Луганські» на крутих автівках та «мовне питання»: як виникають стереотипи про переселенців та чому їх варто позбутися. #ШоТам [онлайн] 03 серпня. Доступно: <<https://shotam.info/iak-vynykaiut-stereotypu-pro-pereselentsiv-ta-chomu-ikh-varto-pozbutysia/>> [Дата звернення 28 жовтня 2023].
- Київський міжнародний інститут соціології, 2016. *Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців*

приймаючих громад [онлайн]. Доступно:
<https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf> [Дата звернення 28 жовтня 2023].
Соціологічна група «Рейтинг», 2023. *Соціологічне дослідження до Дня незалежності: уявлення про партіотизм та майбутнє України (16-18 серпня 2023)* [онлайн] 24 серпня. Доступно:
<https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezhno_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html> [Дата звернення 28 жовтня 2023].

References

- Balakiryeva, L.I., red. 2016. *Vymusheni pereselentsi ta pryumayuchi hromady: uroky dlya efektyvnoyi suspil'noyi adaptatsiyi y intehratsiyi : naukova dopovid [Forced IDPs and Host Communities: Lessons for Effective Social Adaptation and Integration: Research Paper]*. Kyiv: NAN Ukrayiny, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrayiny». [online] Available at: <<http://ief.org.ua/docs/sr/295.pdf>> [Accessed 30 October 2023]. (in Ukrainian).
- Kyyivs'kyu mizhnarodnyy instytut sotsiologii, 2016. *Zvit za rezul'tatamy vseukrayins'koho opytuvannya vnutrishn'o peremishchenykh osib ta meshkantsiv pryumayuchykh hromad [Report based on the results of an all-Ukrainian survey of internally displaced persons and residents of host communities]*. [online]. Available at: <https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf> [Accessed October 28, 2023] (in Ukrainian).
- Sotsiologichna hrupa «Reytynh», 2023. *Sotsiologichne doslidzhennya do Dnya nezalezhnosti: uyavlennya pro partiotyzm ta maybutne Ukrayiny (16-18 serpnia 2023) [Sociological research for Independence Day: perceptions of partisanship and the future of Ukraine (August 16-18, 2023)]*. [online] 24 August. Available at: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezhno_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html> [Date of access 28 October 2023]. (in Ukrainian).
- Yednannya zarady diy, 2023. *Stavlennya, vyklyky ta mozhlivosti intehratsiyi VPO u vybrani pryumayuchi hromady [Attitudes, challenges and opportunities for integration of IDPs into selected host communities]* [online]. Available at: <<https://yednanniazaradydii.org.ua/rezultaty-doslidzhennia-stavlennia-vyklyky-ta-mozhlivosti-intehratsii-vpo/>> [Accessed October 28, 2023]. (in Ukrainian).
- Yesina, N., 2023. «Luhans'ki» na krutykh avtivkakh ta «movne pytannya»: yak vynykayut stereotypy pro pereselentsiv ta chomu yikh varto pozbutysya ["Luhansks" in cool cars and the "language issue": how stereotypes about immigrants arise and why they should be eliminated.]. #ShoTam [online] 03 August. Available at: <<https://shotam.info/iak-vynykaiut-stereotypy-pro-pereselentsiv-ta-chomu-ikh-var-to-pozbutysia/>> [Accessed 28 October 2023]. (in Ukrainian).
- Info Sapiens, 2022. *61% ukrayintsiv stavlyat'sya do vymushenykh pereselentsiv pozytyvno ta spivchutlyvo, ale 5% – nehatyvno [61% of Ukrainians have a positive and sympathetic attitude towards forced migrants, but 5% have a negative attitude]*. [online] June 06. Available at: <<https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=232>> [Accessed October 28, 2023]. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції: 17.11.2023